

АКТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

УДК 330.101

Н. В. РЯБЦЕВА,
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри політичної економії,
Національна металургійна академія України*

О. О. АЛСУФ'ЄВА
*старший викладач кафедри політичної економії,
Національна металургійна академія України*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РУХУ СУБ'ЄКТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ СУСПІЛЬНОГО ВІДТВОРЕННЯ

У статті розглядаються теоретичні засади дослідження суб'єктивної складової економіки як складної динамічної системи, що розвивається з розвитком продуктивних сил і виробничих відносин, відображає особливості особистої, колективної та суспільної економічної свідомості, набуває складної структури і механізму руху. Наведено альтернативні підходи до розуміння суб'єктивного в економіці. Визначено сутність і структура ЕСП. Виділено функції ЕСП як процесу формування (виробництва) і коригування економічних суб'єктивних форм. Запропоновано критерії класифікації економічних суб'єктивних форм. Відзначено необхідність захисту економічної свідомості, створення умов вільного (досконалого) відтворення системи економічних суб'єктивних форм.

Ключові слова: суб'єктивна складова економіки, економічний суб'єктивний простір, інституціоналізація ЕСП, економічний інтерес, віртуальна економічна реальність.

Постановка проблеми. У розв'язанні глобальних проблем людства, підвищенні рівня соціальної відповідальності бізнесу, опануванні інноваційного шляху економічного розвитку підвищується актуальність перманентної перебудови суспільної свідомості відповідно до нових умов і перспектив розвитку цивілізації. Для розуміння сутності сучасних економічних процесів в контексті подальшого розвитку продуктивних сил і виробничих відносин актуальним стає розширення предметного простору економічних досліджень, залучення додаткових прийомів і методів щодо аналізу взаємодії об'єктивного та суб'єктивного в економіці та удосконалення заходів економічної політики із залученням нових узагальнень і категорій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В економічних дослідженнях у взаємодії об'єктивного та суб'єктивного досить тривалий період головна увага приділялась саме об'єктивному. Проте суб'єктивна складова суспільного відтворення в межах економічної теорії вже не перше століття набуває теоретичного наповнення через визначення окремих суб'єктивних форм та певних механізмів їх коригування, наприклад, виховання потреб, керування знаннями, розповсюдження інформації, виховання норм поведінки.

До суб'єктивних форм таких як потреби, інтереси, мотиви, схильності, очікування, пріоритети, критерії, оцінки, цінності, а по суті – суб'єктивно-об'єктивних форм, в економічних дослідженнях звертаються так чи інакше майже всі напрямки і течії економічної думки. У якості чинників, що визначають необхідність дослідження змісту і параметрів динаміки економічної суб'єктивності людини розглядають ефемерізацію життя (О. Тоффлер [1, с. 37-38]), всесвітню «революцію» гуманізму (А. Печчеї [2, с. 191-192]), «владу без власності», «революцію керуючих» (А. Берли, Дж. Минс [3, с. 47, 220, 221, 231, 233], Дж. Бернхем [4, р. 71-72, 132-138], Л. Блюм, Дж. Гелбрейт [5, р. 256-281], Б. Кротский); «демократизацію» капіталу, «дифузю» власності (Е. Бернштейн, Г. Адлер-Карлсон) тощо. Крім того, в ринковій економіці, де людина набуває історично обумовленого «соціального характеру» [6, с. 311], коли в разі будь яких змін попиту на ресурси або пропозиції благ вона має пристосовуватись до них, що робить її «інструментом» керуючих еліт, постає питання звільнення особистості від цього впливу, що потребує разом з іншим і зміни її свідомості. Важко не погодитись з представниками радикального напрямку економічної думки щодо необхідності врахування взаємної адекватності економіки й системи переваг людини (Г. Джентіс [7, с. 21]) та поширення предмету дослідження «теорії добробуту» від абстрактної суті до проблем особистого розвитку.

Ознаки дослідження економічного суб'єктивного знаходять відбиття в чисельних публікаціях вітчизняних та закордонних авторів, проте не мають

систематизованого узагальненого вигляду як складної динамічної системи з певною структурою, функціями, механізмами руху й відтворення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є окреслення загальних рис сутності, структури і функцій суб'єктивної складової суспільного відтворення на основі системно-динамічного і міждисциплінарного підходів.

Виклад основного матеріалу. Концепція економічного суб'єктивного простору (ЕСП) є результатом теоретичного усвідомлення проблем діалектичної взаємодії людини та економічної системи у різних економічних теоріях. У розвитку концепції ЕСП можемо виділити три основні етапи, які характеризуються відображенням спочатку переважно примусової, потім - економічної (ринкової) і сучасної комплексної (синергетичної) процедур коригування свідомості людини щодо участі в суспільному відтворенні. Історичний рух означеної концепції визначається логікою еволюції продуктивних сил та економічних відносин.

Економічний суб'єктивний простір як сукупність економічних суб'єктивних форм і механізмів їх формування, коригування і перетворення є динамічною системою, яка має складну структуру (за рівнями, суб'єктами, походженням, функціями тощо) і є підсистемою суб'єктивної складової суспільного життя. Розвиток суб'єктивної складової економіки є, з одного боку, невідривним від відтворення матеріальної основи економічних процесів, з іншого, визначає зміст і призначення останньої.

Слід зазначити, що простір є однією з основних форм існування матерії, розглядається спочатку як зовнішня форма матерії, що не залежать ні від неї, ні від її руху (XVIII – XIX ст.), а згодом вченими обґрунтовується залежність властивостей простору (форми) та матерії (змісту). За діалектико-матеріалістичним підходом, рух матерії має абсолютний, загальний характер, а форми її руху є взаємопов'язаними та переходять одна в одну. Так, рух матерії народжує і матеріальне – об'єктивну реальність (матеріальні форми руху матерії), і ідеальне – суб'єктивну реальність (суб'єктивні форми руху матерії), що формується завдяки відбиттю матеріального у свідомості, створенню засад розуміння та перетворення матеріального (активна роль свідомості).

Якщо звернутись до аналізу процесу діяльності людини, то вже на її початку людини має уяву щодо плану дій для досягнення мети. Цей план включає, по-перше, логіко-аналітичну інформацію про послідовність дій, по-друге, ціннісно-емоційну інформацію оцінки діяльності (своєрідна «призма» сприйняття змісту та умов праці). Множинність відносин (зв'язків) між суб'єктами в процесі діяльності М. Каз пропонує диференціювати за такими групами [8, с. 92.]:

– суб'єкт – об'єктні відносини (С – О), які пов'язані з сукупністю дій та операцій суб'єкта щодо об'єкта, і, в свою чергу, поділяються за напрямком руху інформації: якщо інформація йде від об'єкта, то відбувається усвідомлення суб'єктом об'єкта (пізнавальна діяльність), а якщо інформація йде від суб'єкта, то спостерігається перетворення суб'єктом об'єкта (перетворююча діяльність);

– суб'єкт – суб'єктні відносини (С – С), тобто відносини між людьми у процесі праці, тобто сукупність дій та операцій між суб'єктами, де, на нашу думку, також відбувається вплив суб'єктів один на одного і виділяються різноякісні групи відносин;

– об'єктивізація суб'єкта відносин (зв'язки С – СО), тобто уречевлення результатів діяльності суб'єкта у матеріальних і духовних продуктах, включаючи втілення ціннісних ідеалів та формування групових цінностей;

– суб'єктивізація об'єкта відносин (С – ОС), коли суб'єкт привласнює інформацію щодо властивостей об'єкта діяльності, перетворюючи можливості відносно означеного об'єкта.

Така диференціація сукупності відносин в процесі діяльності дозволяє окрім двох перших загальноприйнятих в економічній теорії груп, звернути увагу на ті, що відбивають різні аспекти ціннісних відносин. Отже, цінність виражає значення об'єкта для суб'єкта, а не власні якості суб'єкта.

Без виділення у діяльності людини двох аспектів – перетворення об'єктивної дійсності та людської суб'єктивності – риси трудового процесу залишаються нерозрізненими. Так, особисті уявлення про мету діяльності трьох каменотесів, що за притчею В. Сагатовського [9, с. 85] цілий день возили каміння на тачках, докорінно різняться («Каміння вожу», «На хліб заробляю», «Храм будую»), тобто мова йде про діяльність ту ж саму у перетворенні об'єктивної дійсності, але різну з позицій людської суб'єктивності, що в певний конкретний момент, з позицій раціонального мислення, може ніяк не позначитись на матеріальних результатах праці, проте з позицій аналізу процесу діяльності в динаміці, дозволить виявити певний зв'язок (можна припустити, що закономірний) особистих уявлень з продуктивністю праці, якістю продукту, розвитком людського капіталу, демографічними процесами тощо.

Динаміку сутнісних сил людини в процесі продуктивної діяльності відбиває природа конкретної праці [10], що, з одного боку створює споживчу вартість, а, з іншого – саму людину шляхом олюднення, коригування й розвитку її економічних суб'єктивних форм. В суспільному виробництві спостерігається:

– послідовна дія сутнісних сил людини на природу, що передбачає попереднє та безпосереднє формування й коригування її економічних суб'єктивних форм;

– матеріалізація сутнісних сил людини, що вертаються до неї у вигляді результатів праці (прямих та опосередкованих) та обумовлюють наступні зміни в процесі споживання та виробництва і продукту, і нових економічних суб'єктивних форм.

Процес «виробництва» економічних суб'єктивних форм (ЕСФ) відбувається перед, в процесі та після власне виробництва продукту, тобто є передумовою, складовою та певним результатом останнього.

Об'єктивно-суб'єктивний характер економічного суб'єктивного простору (ЕСП) ґрунтується на наступному:

– матеріальність носіїв ЕСФ, а саме: економічних суб'єктів (індивід, колектив, суспільство) та їх свідомості;

– об'єктивність середовища ЕСП, тобто середовища діяльності економічних суб'єктів, яке виконує складну, багатофункціональну роль щодо руху ЕСФ: чинник їх виникнення, джерело їх змістовного наповнення, критерій адекватності ЕСФ об'єктивній реальності, фактор руху (коригування, розвитку) ЕСФ;

– об'єктивно-суб'єктивний процес формування та коригування ЕСФ в суспільному відтворенні людини та продукту;

– об'єктивно-суб'єктивний процес уречевлення ЕСФ в суспільному виробництві;

– інституціоналізація ЕСФ в інститутах та інституціях суспільного відтворення.

Якщо уявити будь-яку транзакцію економічних суб'єктів, то рух матеріальних та (або) фінансових потоків передбачає рух суб'єктивних форм (оцінок, очікувань, прогнозів, схильностей) та пов'язаних з цим витрат (явних і неявних). Процес формування (або «виробництва») й коригування цих форм відбувається як у безпосередній взаємодії з матеріальною основою суспільного відтворення, так у певному відриві від неї через «обмін», «розподіл», «перерозподіл» і «споживання» суб'єктивних форм в процесі попередніх (ex ante), поточних та подальших (ex post) взаємодій економічних суб'єктів.

Суб'єктивна складова суспільного відтворення є динамічною системою, що має складну, багато площинну структуру, яку можна надати за різними вимірами та критеріями. Сукупність економічних суб'єктивних форм поділяється наступним чином:

- за віссю суб'єктів – форми окремого суб'єкта, їх об'єднання за певними інтересами, схильностями, територією, вірою, традиціями тощо;
- за віссю часу – минулі, поточні, майбутні;
- щодо автономії економічного суб'єкта – інтернальні, екстернальні;
- за ступенем усвідомлення – усвідомлені, підсвідомі;
- за критерієм прояву типових форм – загальні, особливі, індивідуальні;
- за віссю руху – форми, що змінюються за різними періодами часу, набувають територіальної, національної, соціальної та іншої специфіки в залежності від ресурсів, процесів та результатів руху суспільного продукту та сукупності економічних суб'єктивних форм.

Економічний суб'єктивний простір (ЕСП) як сукупність економічних суб'єктивних форм і механізмів їх руху є проявом множини відносин між людьми з приводу задоволення потреб і інтересів економічних суб'єктів у всіх сферах суспільного відтворення.

Національний економічний суб'єктивний простір включає індивідуальні й колективні суб'єктивні простори та суспільну складову, тобто може визначатися як суспільний в межах певної країни. Так, індивідуальний ЕСП ґрунтується на ресурсах, умовах, процесах та результатах індивідуальної розумової діяльності щодо участі в суспільному відтворенні. Колективний ЕСП окрім сукупності індивідуальних ЕСП членів колективу передбачає наявність колективної складової, що формується протягом періоду життєдіяльності колективу, набуває специфічних ознак (колективні потреби, інтереси, очікування, імідж, цінності та пріоритети фірми), закономірностей функціонування (колективні норми, стандарти, правила поведінки) і розвитку, та, у свою чергу, впливає на індивідуальні ЕСП.

Суспільна складова економічного суб'єктивного простору набуває своїх ознак (суспільні цінності, потреби, схильності, очікування) у процесі життєдіяльності суспільства на певній території за певний період часу та, у свою чергу, визначає загальні риси відповідних індивідуальних і колективних ЕСП. Проте, глобалізація дозволяє звернути увагу на поступове формування наднаціональних та загальносвітової складових ЕСП, що не тільки набувають конкретних форм, але й починають суттєво впливати на національні ЕСП та їх складові.

Структуру суб'єктивного простору як процесу можемо надати за допомогою складових «ресурси – виробництво – результати» (див. рис.1).

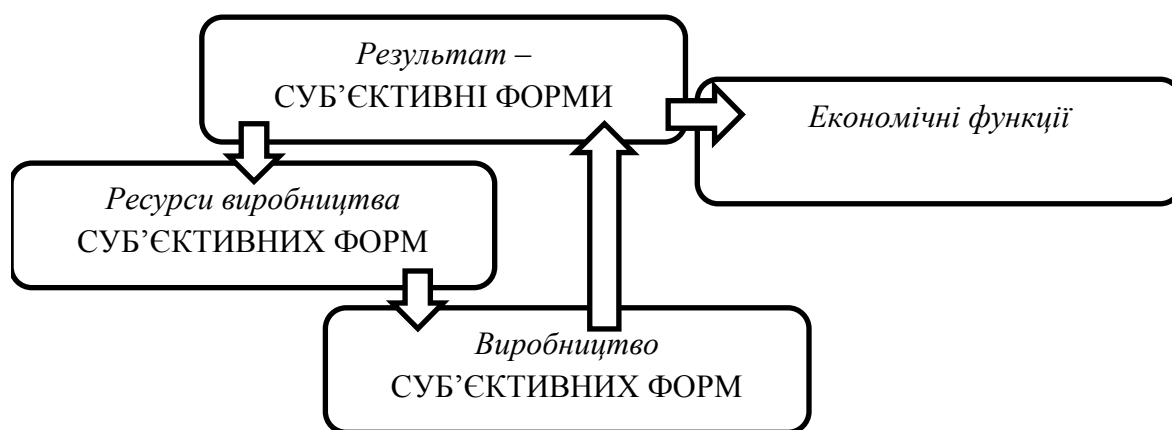

Рис. 1. Економічний суб'єктивний простір як процес

Ядро індивідуального економічного суб'єктивного простору складають результати розумової діяльності економічного суб'єкта, тобто форми, що здобувають певної суб'єктивної «інституціоналізації». Це економічні оцінки й пріоритети (потреби, цілі, інтереси, мотиви, очікування, переваги, уявлення, прогнози, схильності), правила економічної дії та взаємодії. До периферії ЕСП можемо віднести умови (стан економічного розвитку, соціальний статус, добробут, політична активність, зв'язки), ресурси (інформація, знання, досвід, інтелект), процеси формування суб'єктивних форм (розумова діяльність як свідомо, так і підсвідомо, пам'ять, інтуїція, емоції, вольові зусилля, саморегулювання економічно поведінки й мислення, творчість тощо).

У якості детермінант ЕСП виступають рівень розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, ступень автономності і самостійності економічних суб'єктів, рівень розвитку та характер ринкових та регулюючих механізмів, рівень розвитку науково-технічного прогресу та бази знань (як суб'єктивної, так і уречевленої) тощо.

До функцій ЕСП як процесу формування (виробництва) і коригування економічних суб'єктивних форм, належить, на нашу думку, віднести наступні:

- цільова, яка відбиває як мету участі у суспільному відтворенні, так і мету суспільного відтворення в загалі, тобто задоволення потреб (пряме, опосередковане);

- прогностична, що пов'язана з формування певних оцінок майбутнього - очікувань і прогнозів розгортання економічних подій, доцільності участі у суспільному відтворенні, корисності благ, ступеню задоволення потреб;

- інформаційна, тобто збір та накопичення інформації про минулі, поточні й очікувані ціни товарів, послуг, ресурсів, умов, процесів, про суб'єктів

та характерні риси їх поведінки, умови й результати участі у суспільному відтворенні;

– мотиваційна, яка пов'язана з формуванням оцінок щодо вартості та якості товарів, послуг, ресурсів, умов, процесів, а також оцінок й почуттів (довіри, справедливості) до дій інших суб'єктів, процесів розподілу й обміну, доцільності подальшої участі у суспільному відтворенні;

– вибіркова, яка пов'язана з вибором економічного суб'єкта в будь яких транзакціях в процесі виробництва, розподілу, обміну, споживання суспільного продукту та суб'єктивних форм в різних економічних ролях на підставі цілей, прогнозів, оцінок, досвіду, накопиченої інформації;

– продуктивна та креативна, що здобувають прояву в діяльності економічних суб'єктів в матеріальній та духовній сферах, впливають на характеристику та результати цієї діяльності, пов'язані з будь якою активністю людини.

В процесі руху ЕСФ ключову роль відіграють такі форми як потреби і економічні інтереси з урахуванням їх формування та узгодження. Розглянемо це більш докладно на прикладі колективного суб'єкта інноваційної діяльності, яка передбачає якісне перетворення людино розмірної реальності [16, С.5].

Специфіка економічних інтересів колективного суб'єкта інноваційної діяльності обумовлена його становищем в системі економічних відносин, що визначається відносинами власності, та особливостями його функціонування в системі суспільного поділу праці.

Так, суб'єкт інноваційної діяльності (ІД) колективної форми власності є, з одного боку, носієм сукупності економічних інтересів (особистих, колективних, громадських), з іншого боку, виразником власного (специфічного) економічного інтересу. Економічний інтерес колективу як суб'єкта ІД може розглядатися як інтеграційна сукупність економічних інтересів:

– особистих, колективних та суспільних, що відображають специфіку прояву в рамках колективу економічних відносин з приводу ІД;

– прямих і непрямих виробничих економічних інтересів, що охоплюють різні сторони задоволення виробничих і невиробничих потреб колективу та його членів у зв'язку з ІД;

– поточних, середньострокових і довгострокових, що охоплюють всі сторони життєдіяльності колективу.

Особисті, колективні та суспільні економічні інтереси, інтегруючись в рамках колективу, системно утворюють його специфічний економічний інтерес. Взаємозв'язок між означеними інтересами на рівні колективу носить діалектичний характер - так звана суперечлива єдність. З одного боку, їх

взаємозв'язок виступає як цілісна сукупність, основою якої є конкретна форма власності. З іншого боку, між різноманітними інтересами, що утворюють економічний інтерес колективу, існують об'єктивні протиріччя, які, в свою чергу, обумовлюються цілим рядом фундаментальних економічних протиріч: між рівнем і характером розвитку продуктивних сил і економічних відносин, між метою суспільного виробництва і засобами її досягнення на рівні колективу, між виникаючими потребами колективу та його членів та можливостями їх задоволення.

Розв'язання протиріч між економічними інтересами колективу виступає як процес їх узгодження та реалізації. Оптимальність поєднання економічних інтересів значно розсуває кордони їх прояву, посилює їх вплив як на процес розвитку колективів, так і на зміцнення і вдосконалення матеріальної та інформаційної бази виробництва, а також відповідних економічних відносин.

Прояв оптимального узгодження економічних інтересів колективу отримує в його стабільності. Стабільність колективу як політекономічна категорія є розширене відтворення колективно-утворюючих властивостей і ознак за умови встановлення оптимальних взаємозв'язків у всій системі економічних інтересів. Разом з тим, стабільність колективу грає роль інтегрованого показника ступеня гармонії множини його економічних інтересів. Як інтегрований показник життєдіяльності колективу *стабільність* узагальнює в собі такі показники як ступень задоволення конкретним колективом суспільних потреб в натурально-речовій формі; рівень ефективності задоволення суспільних потреб конкретним колективом; соціально-економічний стан колективу при задоволенні суспільних потреб.

Узгодження економічних інтересів передбачає надання процесу задоволення економічних інтересів односпрямованості, що досягається як стихійно, так і скеровано. Якщо стихійне узгодження економічних інтересів відбувається за допомогою ринку, то сутність керованого поєднання економічних інтересів полягає у прогнозованому, постійному, активному впливі на узгодженість економічних інтересів суб'єкта ІД.

Механізм узгодження економічних інтересів суб'єктів ІД структурно може бути представлений за допомогою множини характеристик, таких як межі і умови погодження економічних інтересів, принципи, методи і форми їх узгодження.

Межі узгодження економічних інтересів визначають загальну сферу (зону) протікання даного процесу і полюси, до яких прагнуть економічні інтереси при вдалому або не вдалому погодженні. При цьому в зону поєднання не входить узгодження інтересів, при якому сам колектив або пов'язані з ним суб'єкти погіршують задоволення своїх потреб.

Умови узгодження економічних інтересів визначають загальний характер взаємозв'язків між усіма сторонами та складовими економічних інтересів колективу, які виникають у випадку оптимального їх узгодження. Ці умови виступають як основні напрямки узгодження економічних інтересів. Завдання управління узгодженням економічних інтересів полягає у використанні не окремих форм, що мало ефективно, а комплектування касет цих форм, тобто надання використанню форм узгодження економічних інтересів системності.

Механізм узгодження економічних інтересів суб'єктів ІД колективної форми власності є, по суті, основою для розробки принципової схеми узгодження безлічі економічних інтересів, тобто створення певного алгоритму процесу поєднання економічних інтересів суб'єкта. Мета цього алгоритму – з'єднати визначення меж і умов погодження та вирішення протиріч економічних інтересів суб'єкта, дотримання принципів узгодження, використовуючи комбінацію методів узгодження, виробити найбільш раціональну систему конкретних форм здійснення цього процесу. Цей алгоритм охоплює три взаємопов'язані та взаємообумовлені підсистеми (фази), а саме: аналіз рівня узгодженості та односпрямованості економічних інтересів суб'єкта на певний момент часу; визначення меж узгодженості та односпрямованості, формування єдиних напрямків вирішення протиріч економічних інтересів суб'єкта; оптимальне вирішення економічних інтересів суб'єкта. Слід зазначити, що при узгодженні економічних інтересів суб'єктів ІД всі підсистеми алгоритму діють одночасно. Обслуговуючи динамічний і безперервний процес, підсистеми алгоритму постійно поновлюють свою дію на якісно новій основі.

За рухом суспільства від епохи до епохи відбувається суттєві зміни у ЕСП. Масова свідомість проєцирує стадіальні та цивілізаційні характеристики суспільства на всесвіт. Певні феномени масової психології розрізняються за епохами та країнами, що знаходить відбиття і у формах ЕСП.

На сучасному етапі розвитку суспільного виробництва, в умовах підвищення економічної значущості суспільної свідомості, а також поширення явищ її експлуатації з боку пануючих й керуючих еліт, особливо гостро постає проблема дослідження й усвідомленого, обґрунтованого впливу на процеси відтворення економічних суб'єктивних форм, формування й коригування економічних суб'єктивних просторів і з боку суспільства, і з боку особистості.

Цивілізація постійно переплавляє наявну психологію особистості, мас, змінюючи її у необхідному напрямку. Поширення віртуалізації суспільства розглядається як новий рівень розвитку людського розуму. Інформаційна цивілізація, де ставка робиться на образ, імідж, «кіберпростір», віртуальну реальність, експлуатує психологічні властивості людини. Актуальним стає

керування перетворенням психіки людей, їх ціннісних орієнтацій, світогляду (“Soft power” – м’яка влада). Вже з’явилися і функціонують віртуальні банки, заводи, фірми, магазини, робітники, іноземці, реалізується віртуальна дипломатія, розробляються віртуальні проекти, включаючи й віртуальний маркетинг. Світ ілюзій як окрема паралельна реальність набуває своїх внутрішніх законів функціонування та розвитку, потребує гносеологічного усвідомлення та онтологічного використання.

Висновки і перспективи подальших розвідок. На основі проведених досліджень можемо зазначити, що економічний суб’єктивний простір є невід’ємною складовою економіки, джерелом формування цілей та інтересів щодо руху економічної системи, фактором виробництва і економічного розвитку, тому потребує всебічного систематизованого подальшого вивчення та обґрунтованого використання і захисту. До характерних рис економічного суб’єктивного простору належать наступні:

- невідривно пов’язаний з певним економічним суб’єктом (їх об’єднанням);
- за кожним економічним суб’єктом набуває загальних, особливих та індивідуальних форм,
- формується, коригується та вдосконалюється протягом життєдіяльності економічного суб’єкта,
- детермінується внутрішніми й зовнішніми чинниками.

Разом з розвитком суспільного виробництва, підвищенням ступеню інформованості населення, поширюється та перетворюється механізми прямого та зворотного зв’язку особистості, групи та влади. Масовий настрій набуває властивостей важливого соціально-психологічного чинника вже не тільки суспільно-політичної, а й економічної динаміки, що може генерувати та підтримувати різноманітні тенденції у економічному житті (депресивні, руйнівні, охоронні, інноваційні тощо). Тому важливим стає визначення основ та закономірностей формування і використання індивідуальної та масової свідомості, розповсюдження економічних знань і досвіду, підвищення прозорості і законності економічних процесів, спрямовування підприємницької активності мас на інноваційний шлях розвитку.

Світовою спільнотою розроблено цілий ряд загальноприйнятих міжнародних інструментів, що забезпечують дотримання прав людини. Основоположними документами у цій сфері є: Загальна декларація прав людини; міжнародні конвенції; конвенції Міжнародної організації праці (МОП). Однак, на жаль, ще не знайшли в них відображення норми щодо захисту економічної свідомості людини від несанкціонованого втручання та експлуатації.

Подальші дослідження сутності та руху економічного суб'єктивного простору дозволять визначити заходи формування умов вільного (досконалого) відтворення системи економічних суб'єктивних форм; уточнення необхідних умов доброякісної конкуренції для покріплення й обґрунтованості дії антимонопольного законодавства; формування механізмів захисту від експлуатації (маніпулювання та використання на користь окремих груп) економічної свідомості населення.

Список використаної літератури

1. Toffler A. The adaptive corporation / A. Toffler, M. Shapiro. – N. Y.: McGraw-Hill, 1985. – 130 p.
2. Печчеи А. Человеческие качества [Текст] / А. Печчеи. – М.: Прогресс, 1980. – 302 с.
3. A. A. Berle Jr. The Modern Corporation and Private Property [Text] / A. A. Berle, G. C. Means. – N.Y.: Macmillan, 1933. – 396 p.
4. Burnham J. The Managerial Revolution: What is Happening in the World [Text] / J. Burnham. – Westport, Conn.: Greenwood Press, 1972. – 285 p.
5. Galbraith J. K. Economics and the Public Purpose [Text] / J. K. Galbraith. – Boston: Houghton Mifflin, 1973. – 381 p.
6. Всемирная история экономической мысли: в 6 т. [Текст] / [МГУ им. М.В. Ломоносова; Редкол.: Черковец В.Н. (гл. ред.) и др.]. – М.: Мысль, 1994. – Т.5. – 558 с.
7. Научитель М. В. Иллюзии «общества благосостояния» [Текст]: (критика концепции радикалов) / М. В. Научитель, Н. Е. Титова. – М.: Высш. шк., 1984. - 79 с.
8. Ленин В. [Текст] / В. Ленин. ПСС. Т.14.
9. Каз М. Мотивация труда: трансформация структуры теоретико-методологического знания и когнитивно-ценностный подход / [Текст] М. Каз // Вопросы экономики. – 2005. – №12.
10. Сагатовский В. Общественные отношения и деятельность / [Текст] В. Сагатовский // Вопросы философии. – 1981. – № 12.
11. Тарасевич В. Эффективность общественного производства: сущность и механизм роста [Текст] / В. Тарасевич. – К.: Вища школа, 1991. – С.44.

References

1. Toffler, A. and Shapiro, M. (1985), The adaptive corporation, McGraw-Hill, New York, USA.
2. Pechchei, A. (1980), Chelovecheskie kachestva. [The Human Quality], Proghress, Moscow, Russia.

3. Berle, Adolf A. Jr. and Means, Gardiner C. (1933), *The Modern Corporation and Private Property*, Macmillan, New York, USA.
4. Burnham, J. (1972), *The Managerial Revolution: What is Happening in the World*. Greenwood Press, Westport, Conn., USA.
5. Galbraith, J. K. (1973), *Economics and the Public Purpose*, Houghton Mifflin, Boston, USA.
6. Adler-Karlsson, G. (1976), *The Political Economy of East-West-South Cooperation*, Springer-Verlag Wien GmbH, Vienna, Austria.
7. Cherkovec, V.N. (1994), *Vsemyrnaya ystoriya ekonomycheskoy mysli : v 6 t [World History of Economic Thought in 6 vol.]*, vol. 5, Mysl, Moscow, Russia.
8. Nauchitel, M. V. and Titova, N. E.. (1984), *Illuzii «obshhestva blagosostoiania» [Illusion of "welfare society"]*, Vysshaya shkola, Moscow, Russia.
9. Lenin, V. I. (1972), *Polnoe sobranie sochynenyj. 5-e izd. [Full composition of writings. 5th ed.]*, Vol. 14, Izdatelstvo politicheskoi literatury, Moscow, Russia.
10. Samchenko, V. (2015), *Tri koncepcii prostranstva i vremeni [Three concepts of space and time]*, *Teoretycheskyj zhurnal «Credo New»*, vol. 3 (83), Режим доступу: http://www.intelros.ru/readroom/credo_new/kr3-2015/28476-tri-koncepcii-prostranstva-i-vremeni.html
11. Engels, F. (2012), *Dialectics of Nature*, Wellred, London, England.
12. Kaz, M. (2005), *Motivacyia truda: transformacia struktury teoretiko-metodologicheskogo znania i koghnitivno-cennostnyi podkhod [Motivation of work: the transformation of the structure of theoretical and methodological knowledge and cognitive-value approach]*, *Voprosy ekonomiki*, vol. 12, pp.82-95.
13. Bennis, W. G. and Nanus, B. (2007), *Leaders: Strategies for Taking Charge (Collins Business Essentials) (2nd edition)*, HarperBusiness, New York, USA.
14. Sagatovskii, V. (1981), *Obshhestvennie otnoshenia i deiatelnost [Public relations and activities]*, *Voprosy filosofii*, vol. 12, pp. 69–75.
15. Tarasevich, V. (1991), *Effektivnost obshhestvennogo proizvodstva: sushhnost i mehanizm rosta [The effectiveness of social production: the essence and mechanism of growth]*, *Vyshha shkola*, Kiev, Ukraine.
16. Zavghorodnia, O. O. (2014), *Innovaciina dynamika nacionalnoi ekonomiky : monohrafia [Innovative dynamics of national economy : monograph]*, Porohy, Dnipropetrovsk, Ukraine.
17. Dubov, D. V. (2014), *Kiberprostir yak novyi vymir gheopolitychnogo supernyctva : monohrafia [Cyberspace as a new dimension of geopolitical rivalry: monograph]*, NISD, Kyiv, Ukraine.
18. Shadskykh, Yu. (2012), *Evolucia smyslovogo znachennia poniattia "virtualna realnist" [The evolution of the semantic meaning of "virtual reality"]*,

Visnyk Nacionalnogo universytetu "Lvivska politehnika", Filosofski nauky, vol. 723, pp. 73–78.

19. Oiner, O. K. and Popov, E. V. (2000) Virtualnyi marketing i yego primeneniye na otechestvennykh predpriyatiakh [Virtual marketing and its using at the domestic enterprises], Marketing v Rossii i za rubezhom, vol. 5, pp. 4-6.

Рябцева Н.В., к.э.н., доцент, Алсуфьева Е.А., ст. преп., Национальная металлургическая академия Украины

Теоретические основы движения субъективной составляющей общественного воспроизводства

В статье рассматриваются теоретические основы исследования субъективной составляющей экономики как сложной динамической системы, которая развивается с развитием производительных сил и производственных отношений, отражает особенности личного, коллективного и общественного экономического сознания, приобретает сложную структуру и механизм движения. Приведены альтернативные подходы к пониманию субъективного в экономике. Определена сущность и структура ЭСП. Выделены функции ЭСП как процесса формирования (производства) и корректировки экономических субъективных форм. Предложены критерии классификации экономических субъективных форм. Отмечена необходимость защиты экономического сознания, создание условий свободного (совершенного) воспроизведения системы экономических субъективных форм.

Ключевые слова: субъективная составляющая экономики, экономическое субъективное пространство, институционализация ЭСП, экономический интерес, виртуальная экономическая реальность.

Riabtseva N., Ph.D., Associate Professor, Alsufieva O., Senior Lecturer, National Metallurgical Academy of Ukraine

Theoretical foundations of movement of subjective component of social reproduction

The article discusses the theoretical basis of the study of subjective component of the economy as a complex dynamic system that evolves with the development of productive forces and relations of production, reflects the characteristics of personal, collective and public economic consciousness, it acquires a complex structure, and the mechanism of movement. Presents alternative approaches to the understanding of the subjective in the economy. The essence and structure of the ESS. ESS functions are allocated as a process of formation (production) and economic adjustments subjective forms. The criteria of classification of economic subjective forms. There was a need to protect the economic consciousness, creation of conditions for free (perfect) reproduction system of economic subjective forms.

Key words: the subjective component of the economy, the economic space of the subjective, the institutionalization of ESP, economic interest, a virtual economic reality.